

Woord vooraf

Het uitgangspunt van dit boek is dat de klassieke Chinese filosofie kan worden benaderd als levenspraktijk of *way of life*. China kent een vierduizend jaar oude beschaving die op volstrekt andere fundamente rust dan de onze, die bovendien veel korter is. Van oudsher heeft een goed ontwikkeld superioriteitsgevoel de Chinezen meegegeven dat hun beschaving ten gevolge van haar aard, omvang en mate van ontwikkeling voor buitenstaanders eigenlijk niet te bevatten is. Niettemin heeft dat tallozen buiten het Midden Rijk er niet van weerhouden om zich geestdriftig te storten op activiteiten als *tai ji*, *qi gong* en verschillende vormen van daoïsme en Chinees boeddhisme. Het is opvallend dat het confucianisme in dit opzicht veel minder belangstelling heeft getrokken, maar hoewel zijn praktijk heel anders is dan die van daoïsme en boeddhisme, past ook deze school in dit boek.

Dit boek beoogt een interpretatie van wat in de literatuur 'self-cultivation' heet. Ik zal dit echter 'emotiecultivering' noemen omdat de emoties het punt vormen waar de praktijk van de (zelf)cultivering uiteindelijk op aangrijpt. Het uitgangspunt van dit boek ligt in deze praktijken. Daarin staat het niet alleen. Ook voor andere auteurs hebben deze het uitgangspunt gevormd. Een sinoloog als Kristoffer Schipper bijvoorbeeld had zich kunnen beperken tot een puur literaire belangstelling voor het daoïsme, maar hij moet veel inspiratie hebben geput uit zijn opleiding tot daoïstisch priester. Ook Woei-Lien Chong is sinologe en ook haar *Filosofie met de Vlinderslag* (2016) steunt mede op de praktijk, in dit geval *qi gong* waarbij zij nauw betrokken is. Een ander voorbeeld van wat ik bedoel met praktijkinspiratie vinden we in Patricia de Martelaere (2006) wier belangstelling voor de Chinese filosofie en taal ontsproot aan haar beoefening van *tai ji*. Mijn eigen praktijk ligt in het boeddhisme: op reis door China vroeg ik als dat toevallig ter sprake kwam weleens tot welke boeddhistische school een reisgids zich rekende. Ik werd dan altijd verbaasd aangekeken. Welke school? Hoezo? Ik ben boeddhist. Dat is een standpunt waarin ik me goed kan vinden.

Het eerste hoofdstuk van dit boek behandelt het begrip *qi* dat een centrale rol speelt in de meeste kernthema's van de klassieke Chinese filosofie. Na een kort overzicht van de belangrijkste fasen in zijn ontwikkeling wordt de betekenis van *qi* besproken voor het Chinese beeld van wereld en mens. Hierbij ga ik in op de theorie van de vijf fasen, het *yin-yang* thema en de traditionele Chinese geneeskunde (TCM). Daarna volgt mijn interpretatie van de *Nei Ye* (De Werking van het Innerlijk), een boekje dat vermoedelijk de eerste bespreking geeft van de regulering van de emoties door het beheersen van de *qi*. Dit is ook het centrale thema van de volgende hoofdstukken. Ten slotte volgt een nadere beschouwing van *qi* en zijn vertaling.

Het onderwerp van het tweede hoofdstuk is de emotiecultivering in het klassieke confucianisme. Hoewel uitgebreid wordt ingegaan op het denken van Confucius is Xun Zi, die enkele eeuwen na Confucius schreef, de eigenlijke hoofdpersoon van dit hoofdstuk. Maar als het over rituelen gaat, kan Confucius niet buiten beschouwing blijven. Zijn visie op het ritueel wordt besproken aan de hand van wat daarover in *De Gesprekken* (*Lunyu*) wordt gezegd. Een thema dat terugkomt in het werk van Xun Zi (de *Xunzi*) en ook in een moderne interpretatie daarvan, is dat in de confucianistische rituelen verschillende niveaus onderscheiden kunnen worden. Xun Zi heeft het ritueel verder uitgewerkt dan Confucius en het blijkt in zijn werk de 'koninklijke weg' te zijn naar de cultivering van de emoties.

Het derde hoofdstuk, over het daoïsme, begint met een afbakening van wat daaronder zal worden verstaan. Daartoe wordt eerst het onderscheid tussen daoïsme als filosofie en als religie genuanceerd en wordt vervolgens verduidelijkt waarom dit hoofdstuk zich beperkt tot het klassieke daoïsme van Lao Zi, Zhuang Zi en Lie Zi. Vervolgens gaan we naar de geschriften van dit trio. De eerste regel van vers 40 van Lao Zi, 'Omkeer (of terugkeer) is de beweging van *dao*', vormt hierbij het uitgangspunt en daarom worden eerst de begrippen omkeer of terugkeer en *dao* besproken. Daarmee is de basis gelegd om in te kunnen gaan op de praktijk van het daoïsme. In mijn optiek ligt de essentie daarvan in het concentreren van de *qi* door middel van het 'vasten van het hart' en 'zitten en vergeten'. In de laatste sectie van dit hoofdstuk wordt ruim aandacht besteed aan het begrip *wu wei*. Ten slotte wordt gedemonstreerd dat gezien vanuit de daoïstische praktijk de kernbegrippen *wu xin*, *wu wei*, *zi ran* en *dao* nauw samenhangen en dat de cultivering van de emoties een omkeer (of terugkeer) inhoudt naar het natuurlijke in de mens.

Hoofdstuk vier begint met een introductie van enkele kernbegrippen van het boeddhisme, gevolgd door een korte bespreking van zijn

ontwikkeling in China. Van het gesinificeerde boeddhisme wordt ingegaan op vier stromingen: Zuivere Land (Jing Tu), Tiantai, Huayan en Chan. De bespreking beperkt zich tot de periode van 402 tot 713 en vindt plaats aan de hand van een zestal kenmerken, waarvan de belangrijkste ligt in de betekenis die werd toegekend aan de filosoof Nagarjuna. Behalve in het Zuivere Land-boeddhisme, dat ook in andere opzichten wat apart staat, is Nagarjuna zo belangrijk dat hij, na een inleiding in zijn leer van de twee waarheden, gedeeltelijk samen besproken kan worden met Tiantai en Huayan. Er zijn echter ook verschillen: in Tiantai heeft de leer van de drie waarheden, een uitwerking van Nagarjuna, een centrale plaats maar deze komt in Huayan niet voor. Ook hebben beide stromingen een verschillende opvatting van de interpenetratie van het absolute en het relatieve. Ten slotte blijkt ook in de Chan-beweging Nagarjuna van fundamenteel belang. Na deze leerstellige introductie van de vier stromingen volgt hun visie op de cultivering van de emoties. Aangetoond wordt dat de praktijk van alle stromingen aangrijpt op de *samskaras* (vertaalbaar als levensdrift), terwijl het doel ligt in een ongedeeld gemoed.

Het onderwerp van hoofdstuk vijf is de cultivering van de emoties in de Chinese kunst. In het Midden Rijk werd onder kunst niet het hele scala van schone kunsten verstaan maar alleen de 'drie perfecties' van kalligrafie, schilderkunst en poëzie. Dit hoofdstuk beperkt zich tot landschapsschilderkunst en kalligrafie. Eerst wordt een inleiding gegeven in de Chinese schilderkunst die onder andere door het gebruik van penseel en rijstpapier en zijde van meet af sterk afweek van die in het Westen. Vervolgens wordt besproken waarom schilderen 'filosoferen met het penseel' kan worden genoemd. Sinds het eind van de Tang-dynastie fungeerde de landschapsschilderkunst als medium voor het tot uitdrukking brengen van de *qi* in natuur en kosmos. Vervolgens wordt aan de hand van materiaal uit een klassiek handboek beschreven hoe schilders te werk gingen. Ook wordt ingegaan op de kalligrafie die vrijwel parallel loopt met de schilderkunst. Ten slotte bekijken we het effect van deze praktijken voor de cultivering van de emoties.

Het afsluitende zesde hoofdstuk is gecentreerd rond het begrip van het Midden. Een van de Vier Boeken die in de twaalfde eeuw werden geredigeerd door Zhu Xi, is de *Zhong Yong* of De Praktijk van het Midden. Dit boek heeft niet alleen grote invloed uitgeoefend op het neoconfucianisme, maar kon ook functioneren als brug tussen confucianisme, daoïsme en (Chinees) boeddhisme. Dit hoofdstuk wil de vraag beantwoorden of in mijn interpretatie van de emotiecultivering steun kan worden gevonden voor

zo'n brugfunctie. Daartoe wordt eerst ingegaan op de begrippen Midden en Harmonie in de *Zhong Yong*. Het eerste werd door Zhu Xi beschreven als 'niet neigen (of afwijken) naar één van twee kanten' zodat men in het Midden blijft, terwijl van Harmonie kan worden gesproken zolang de emoties gematigd blijven. Vervolgens worden de kernpunten van de emotiecultivering in confucianisme, daoïsme (inclusief schilderkunst) en boeddhisme vergeleken met de praktijk van het 'bewaren van het Midden'. In alle stromingen blijkt dat het doel van de voor emotiecultivering vereiste *qi*-concentratie ligt in het tot rust brengen van de gemoedsbewegingen en daarmee tot een toestand van niet-neigen – het Midden. Op grond hiervan kan worden begrepen dat De Praktijk van het Midden een brug heeft gevormd tussen confucianisme, daoïsme en (Chinees) boeddhisme.

Voor de romanisering of transcriptie van Chinese begrippen en namen bestaan twee systemen. Het oudste is het Wade-Giles-systeem dat in het midden van de negentiende eeuw werd ontwikkeld door Thomas Wade en tegen het eind van die eeuw werd herzien door Herbert Giles. Daarnaast is er het Pinyin-systeem dat in 1958 werd ingevoerd in de Volksrepubliek en sinds de jaren 1980 ook internationaal werd aanvaard. De Pinyin-transcriptie wordt tegenwoordig algemeen gebruikt en ik volg die ook in dit boek, maar in veel boeken van voor de eeuwwisseling vinden we nog het Wade-Giles-systeem. In dat geval heb ik de 'oude spelling' niet veranderd; met behulp van de romantiseringstabel van het Chinees is hij gemakkelijk aan te passen. Auteursnamen en namen in citaten in de Wade-Giles-romanisering heb ik onveranderd gelaten; voor filosofische begrippen wordt de Pinyin-transcriptie gebruikt.

Door de jaren heen heb ik veel inspirerende gesprekken gevoerd met docenten van de Stichting Filosofie Oost-West, in het bijzonder dr. Jan Bor. Ook aan de gesprekken met Gijsbert van der Heijden en Martin Goodson in Londen heb ik veel gehad. Verder hebben de opmerkingen van Charlotte van Rappard sterk bijgedragen aan de leesbaarheid van dit boek en ben ik Miekie Donner veel dank verschuldigd voor het samenstellen van de index. Ten slotte mag niet onvermeld blijven dat ik veel heb geleerd van meester Daiyu Myokyo (1921-2007) en dat ik goede herinneringen bewaar aan de lezingen van dr. René Ransdorp (1944-2017) voor Filosofie Oost-West en de ISVW en de *Laozi*-leesgroep onder zijn leiding.